

ve Arapça'sını kuvvetlendirdi. Bu sırada Cibrân Hafîl Cibrân, İlyâs Ebû Şebeke, Salâh Lebekî ve uzun süre şiirinin etkisinde kaldığı Saîd Akl gibi çağdaş Arap edebiyatının önemli şahsiyetlerinin eserlerini okudu. Diğer taraftan sembolizm akımının öncüsü Fransız şairi Stéphane Mallarmé ile XIX. yüzyılın en önemli simbolist şairlerinden Charles Baudelaire'i inceledi ve onların da etkisinde kaldı. Kırk yıldan fazla bir süre edebiyat araştırmalarıyla uğraştı. Bu süre içinde edebiyat tarihi, edebî eleştiri, edebî araştırma, edebî sanatlar ve hikâye gibi alanlarda eserler verdi. Bu yönüyle hem genel Arap edebiyatında hem de Lübnan edebiyatında önemli bir yer edindi. Lübnan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde, Beyrut Kız Fakültesi'nde ders verdi. Hocalığında öğrencilerinden hep saygı ve sevgi gördü. Gerçekleştirilebilir düşüncelerini ön plana aldı, hayalî düşünce ve duygulardan uzak kalmaya çalıştı. Eğitim hayatı boyunca eleştiri sanatına çok önem verdi. Bu sanatın edebiyatın her alanında ciddi biçimde uygulanmasının edebiyatın daha tiz bir şekilde incelenmesini sağlayacağına inanıyor ve karşılaştırmalı eleştiriye önem ve ağırlık verilmesini savunuyordu. Şiir, eleştiri, edebiyat gibi alanlarda kaleme aldığı eserlerde metin içi değerlere önem verdi ve yeni buluşları ön planda tuttu. 30 Ağustos 2000 tarihinde öldü.

Hâvî'nin eserlerinde yaratıcılığın konuyu ikinci plana itmesiyle daha canlı, gerçekçi ve daha anlaşılabilir bir ifadenin ortaya çıktığı dikkati çekmektedir. Çalışmalarında en iyinin peşinde olduğu, kullandığı her kelimenin özel bir anlam taşıdığı, metin seçimine özen gösterdiği ve ifadelerine derinlik kazandırdığı hemen görülmektedir. Hayatını edebî ve şirsel değerlerin geliştirilmesine adanmış Hâvî'nin birinci derece ilgi alanlarını Arapça yazı üslubuyla modern ve klasik Arap edebiyatı, edebî ekoller, edebî türlerle edebî eleştiri oluşturmuştur. Ona göre sanatın karmaşık değil halkın anlayabileceği yalın ifadelerle sunulması gerekir; şairin değeri şiirinde ortaya koyduğu özgünlüklerle ölçülmelidir. Lübnan Üniversitesi'nde ünlü Fransız eleştirmeni Gaetan Picon'un yanında üç yıl kalan yazar, onun karşılaştırmalı eleştiri sanatı ve metin tahlili metodundan oldukça etkilenmiş, tahlillerinde yüksek edebiyat zevkiyle en küçük ayrıntıyı yakalayıp tesbit etmeye çalışmıştır. İlmî veri ve bulguları zevke, ahlâka, düşünceye, duyguya ve ruha hitap eden yalın ve anlaşılır bir üslûpla ortaya koymuştur. Güçlü ilmi

şahsiyeti, engin kültürü ve dile hâkimiyetiyle temayüz eden Hâvî eserlerindeki ifade kabiliyeti, düşünce zenginliği, analiz yeteneği, tahkik ve tetkik becerisi, özgünlük ve sonuç çıkarma açılarından da edebiyat severler arasında müstesna bir yere sahip olmuştur.

Eserleri. Hâvî edebiyat tarihi ve şiirle ilgili araştırma, edebî eleştiri ve değerlendirmelerle şiir akımları ve edebî sanatlar, hikâye ve roman alanlarında pek çok eser ve makale yazmıştır (*Mv.AU*, VI, 129-131). **A) Klasik Arap Şiiri ve Şairleri:** *İbnü'r-Rûmî, fennühû ve nefsiyyetühû min hilâli şî'rih* (Beyrut 1959, 1960, 1980, 1988); *Fî'n-Nakd ve'l-edebe* (I-V, Beyrut 1960, 1980, 1986); *Fennü'l-vaşf ve te'avvuruhû 'inde'l-^cArab* (I-II, Beyrut 1961, 1980, 1987); *Fennü'l-fahr ve te'avvuruhû 'inde'l-^cArab* (Beyrut 1964); *Fennü's-şî'ri'l-^chamrî ve te'avvuruhû 'inde'l-^cArab* (Beyrut 1969); *İmru'ülkays: Şâ'irü'l-mer'eti ve't-tabî'a* (Beyrut 1970); *en-Nâbigatü'z-Zübânî: Siyâsetühû ve fennühû ve nefsiyyetüh* (Beyrut 1950, 1970); *el-Huṭay'e fî sîretihî ve nefsiyyetihî ve şî'rih* (Beyrut 1961, 1970); *Fennü'l-hicâ' ve te'avvuruhû 'inde'l-^cArab* (Beyrut 1970, 1998); *el-Aḥṭal: Fî Sîretihî ve nefsiyyetihî ve şî'rih* (Beyrut 1979, 1981); *el-Mütenebbî: Sîretühû ve nefsiyyetühû ve fennühû min hilâli şî'rih* (Beyrut 1990); *Nemâzic fî'n-nakd'l-edebe ve tahlîlî'n-nuşuş* (I-III, Beyrut 1996).

B) Modern Arap Şiiri ve Şairleri: *İlyâs Ebû Şebeke: Şâ'irü'l-caḥim ve'n-na'im* (Beyrut 1970); *Aḥmed Şevkî* (I-IV, Beyrut 1970, 1977, 1983); *Ebül-Kâsım eş-Şâbbî: Şâ'irü'l-hayât ve'l-mevt* (Beyrut 1972); *Emîn Nahle: eş-Şâ'irü'l-cemâlî* (Beyrut 1972); *el-Aḥṭalü's-Şağîr: Şâ'irü'l-cemâl ve'z-zevâl* (Beyrut 1972); *İliyyâ Ebû Mâdi: Şâ'irü't-tesâ'ül ve't-tefâ'ül* (Beyrut 1972); *Ömer Ebû Rişe: Şâ'irü'l-cemâl ve'l-kıtâl* (Beyrut 1972); *Şalâh Lebekî: Şâ'irü'r-ravḥ ve'l-bavḥ* (1972); *Nizâr Kabbânî: Şâ'irü'l-mer'e, şâ'iru kaḍıyye ve iltizâm* (I-II, Beyrut 1972, 1981); *Fevzi el-Ma'lûf: Şâ'irü'l-bu'd ve'l-vecd* (Beyrut 1973); *Ḥalîl Muṭrân: Şâ'irü'l-kuṭreyn* (I-IV, Beyrut 1973); *Bedr Şâkir es-Seyyâb: Şâ'irü'l-enâşid ve'l-merâşî* (I-VI, Beyrut 1973, 1980); *Şefik el-Ma'lûf: Şâ'irü'l-bu'd ve'l-vecd* (Beyrut 1978); *Ma'rûf er-Ruşâfi: en-Nâsir ve's-şâ'ir* (Reşid Beyrut 1978); *eş-Şâ'irü'l-Karavî: Reşid Selîm el-Ḥûrî* (I-IV, Beyrut 1978); *İbrâhîm Nâci: Şâ'irü'l-viddân* (Beyrut 1979); *Bedevî el-Cebel:*

Şâ'irü'l-enâşid ve'l-merâşî (I-II, Beyrut 1981); *Ḥalîl Ḥavî fî suṭurihî fî sîretihî ve şî'rih* (Beyrut 1983); *Ḥalîl Ḥavî fî muḥtârât min şî'rihî ve nesrih* (Beyrut 1983); *Ma'a Ḥalîl Ḥavî fî sîreti ḥayâtihî ve şî'rih: Aḥdâş ve eḥâdiş ve dirâsât* (Beyrut 1987); *Nazariyyetü'l-fenni's-şâfi beyne'l-mebde' ve't-taḥbîk: Każâyâ ve mezâhib ve a'lâm* (Beyrut 1989).

C) Diğer Eserleri. Şiir Akımları: *el-Klâsikiyye fî's-şî'ri'l-ğarbî ve'l-^cArabî* (Beyrut 1979); *er-Rûmansiyeye fî's-şî'ri'l-ğarbî ve'l-^cArabî* (Beyrut 1979); *el-Bernâsiyye fî's-şî'ri'l-ğarbî ve'l-^cArabî* (Beyrut 1979, 1980); *er-Remziyye fî's-şî'ri'l-ğarbî ve'l-^cArabî* (Beyrut 1979); *es-Sür(re)yâliyye fî's-şî'ri'l-ğarbî ve'l-^cArabî* (Beyrut 1979). **Tiyatro:** *Aeschylus ve't-trâcîdyâ'l-ıgrikiyye* (Beyrut 1978); *Sopocles ve't-trâcîdyâ'l-ıgrikiyye* (Beyrut 1980); *Euripides ve't-trâcîdyâ'l-ıgrikiyye* (Beyrut 1978); *Şakespeare ve'l-mesraḥu'l-İlîzâbbîti* (Beyrut 1978); *Eugene O'Neill ve'l-mesraḥu'l-Emrîkî* (Beyrut 1981); *Luigi Pirandello ve'l-mesraḥu'l-İtâlî* (I-II, Beyrut 1978-1979); *el-Fen ve'l-hayât ve'l-mesrah: Nazariyyât ve nazârât* (Beyrut 1985); *Picket* (Beyrut, ts. [Dârü's-sekâfe]). **Divan Neşri:** *Şerḥu Dîvânî'l-Aḥṭal et-Tağlibî* (Beyrut 1967, 1979, 1986); *Şerḥu Dîvânî Ebî Temmâm* (Beyrut 1981); *Şerḥu Dîvânî Cerîr* (Beyrut 1980, 1982); *Şerḥu Dîvânî'l-Ferezdaḥ* (Beyrut 1982); *Şerḥu Dîvânî Ebî Nivâs* (Beyrut 1982, 1987). **Romanları:** *ed-Düvvâme* (Beyrut 1982); *el-Ḳaşr* (Beyrut 1982); *Şukûk ve şukûk 'alâ qafâti'l-müstenka'* (Beyrut 1985); *Nebhân* (Beyrut 1986). Hâvî'nin ayrıca *el-Müfid fî'l-edebe'l-^cArabî* (ortaokul kitabı, Beyrut 1964-1965) ve *Fennü'l-ḥaṭâbe ve te'avvuruhû 'inde'l-^cArab* (Beyrut 1960, 1969, 1970, 1997) adlı eserleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Robert B. Campbell, *Contemporary Arab Writers*, Beyrut 1996, I, 450-453; M. Halîl el-Bâşâ – Necîb Hüseyin el-Buaynî, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn fî's-Şûf ve'l-Metneyn ve Kaḍâ' 'Âliye*, Beyrut 1999; İbrâhîm Abduh el-Hürî, *Şümû' fî'l-bâl*, Beyrut 2003; Tûnî Dav, *Mu'cemü'l-ḳarnî'l-ıfşîrîn*, Beyrut, ts. (Dârü Eb'âd), s. 760 vd.; Yûsuf Lebekî, "Ḥavî, İliyyâ Selîm", *Mv.AU*, VI, 128-133.

HÜSEYİN YAZICI

HAYÂLÎ-i GÜLŞENÎ

(ö. 977/1570)

Halvetî-Gülşenî şeyhi, şair.

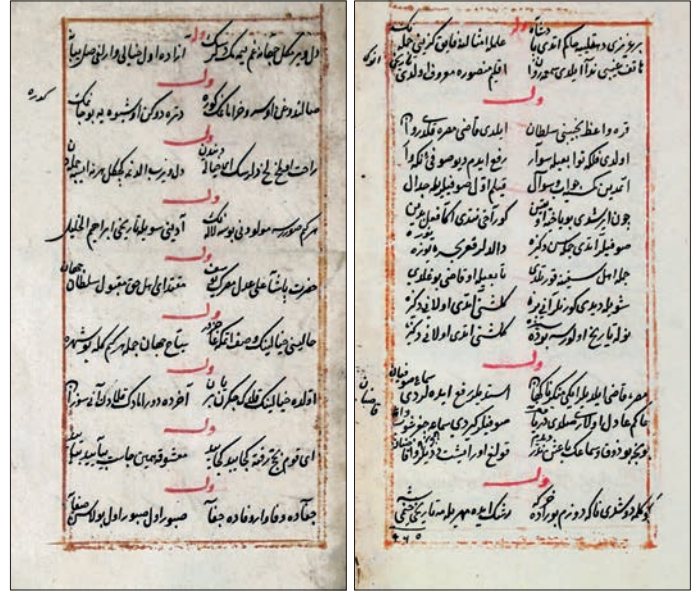
890 (1485) yılında Tebriz'de doğdu. Adı Emîr Ahmed, lakabı Şemseddin, künyesi

Ebü's-Safâ'dır. Şiirlerinde kullandığı Hayâlî mahlasıyla tanındı. Halvetiyye'nin Gülşeniyye kolunun piri İbrâhim Gülşenî'nin oğludur. Babasının yanında başladığı eğitimini daha sonra halifelerinden Muslihiddin gözetiminde sürdürdü.

İbrâhim Gülşenî'nin mensupları, Akkoyunlu Sultanı Yâkub Bey'in vefatından (896/1490) sonra Tebriz'de Uzun Hasan'ın evlâtları arasındaki taht kavgalarına şahit oldular. Şah İsmâîl'in 907'de (1501) Akkoyunlu hânedanına son vermesinin ardından İbrâhim Gülşenî hicrete karar verdiğinde Hayâlî'nin can güvenliği için tek başına yolculuk etmesini istedi. Muhyî'nin *Menâkıb-ı Gülşenî*'de menkıbelerle anlattığı bu zorlu yolculukta Hayâlî önce hocası Muslihuddin'le buluştu, daha sonra Şah İsmâîl'e karşı duran Akkoyunlular'dan Elvend Mirza'nın yardımıyla Gülşenî kafilesine yetişti. İbrâhim Gülşenî ve beraberindekiler 907'de (1502) geldikleri Diyarbekir'de birkaç yıl kalıp Urfa, Maraş ve Kudüs'ü ziyaret ettiler. İbrâhim Gülşenî Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin davetini kabul edince Kahire'ye gittiler. Kansu Gavri'nin Yavuz Sultan Selim'le savaşa girmeden önce Hayâlî-i Gülşenî aracılığıyla İbrâhim Gülşenî'den zafer duası rica ettiği kaydedilir. Ancak Gavri'nin Şah İsmâîl'le iş birliği yapması üzerine İbrâhim Gülşenî Osmanlılar'ın yanında yer aldı.

Kanûnî Sultan Süleyman devrinde 1525'te asayişli sağlamak için Mısır'a gönderilen Makbul İbrâhim Paşa İstanbul'a dönünce İbrâhim Gülşenî mensuplarının Osmanlı Devleti'ne isyan edebileceği konusundaki endişesini padişaha arzetti ve ondan habersiz 100 yaşını aşkın şeyhi, oğlu Hayâlî'yi ve iki halifesini İstanbul'a getirtti (936/1529); aleyhlerinde delil toplamak üzere aralarında Kemalpaşazâde'nin de bulunduğu bazı âlimleri görevlendirdi, ancak bir netice alamadı. İstanbul'da oldukça zor şartlar altında sert bir kış geçiren Hayâlî ile babasının divanlarında bu zoraki ikameti anlatan sitem dolu birer şiiri bulunmaktadır. Muhyî, İbrâhim Paşa'nın onları padişahla görüştürmeden Mısır'a göndermek istediğini, ancak Kanûnî Sultan Süleyman'ın bir gün yolda karşılaşıp kendilerini saraya davet ettiğini söyler. Muhyî'nin Hayâlî-i Gülşenî'nin ağzından ayrıntılarıyla naklettiği bu görüşmeden sonra Gülşenîler devlet ricâli, meşâyih ve ulemâ tarafından Mısır'a uğurlandı. 949 (1543) yılında Vezîriâzam Lutfi Paşa ile birlikte hacca giden Hayâlî, 963'te (1556) Dukakinzâde Mehmed Paşa'nın defterdarı Bayezid Bey'in maiyetinde İstanbul'a

Hayâlî-i
Gülşenî'nin
divanından
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Yozgat,
nr. 427, vr. 71^v-72^v)

gelip bir süre burada kaldı ve ardından Mısır'a döndü.

Hayâlî-i Gülşenî, II. Tomanbay'ın dul hanımını Hunde Fâtıma ile evlendi. Muhyî'ye göre bir gönül meselesinin sonucu olan bu evlilik Hulvî'ye göre Yavuz Sultan Selim'in emriyle gerçekleşmişti. Hayâlî-i Gülşenî'nin bu evlilikten Sittülmülûk adlı bir kızı ve Seyyid Ali Saffetî adlı bir oğlu oldu. Başka bir hanımından olan oğlu Seyyid Hasan ise zâhidliğiyle meşhurdur. İbrâhim Gülşenî'nin menâkıbnâmesini yazan Muhyî, Hayâlî'nin damadı ve halifesidir. Muhyî şeyhinin bir kızıyla onun sağlığında, bunun ölümü üzerine diğeriyle Ali Saffetî'nin postnişinliği döneminde evlendi. Babasının vefatının ardından Kahire'deki Gülşenî Âsitânesi'nde otuz yedi yıl irşad faaliyetinde bulunan Hayâlî 6 Şâban 977 (14 Ocak 1570) tarihinde vefat etti ve Muhyî tarafından İbrâhim Gülşenî'nin yanına defnedildi. Gülşeniyye, Hayâlî'nin postnişinliği döneminde yaygınlaşmaya başlamış; Mısır, Mekke, Halep, Şam, Urfa, Diyarbekir, Antalya, İstanbul, Edirne ve Rumeli'de Gülşenî tekkeleri açılmıştır. Hulvî, oğulları Ali Saffetî, Seyyid Hasan ile Muhyî ve Muhyî'nin oğlu Hâletî-i Gülşenî'yi, Yenice-i Vardarlı Ferhat Dede ve Halepli Aynacı Kâsım'ı Hayâlî'nin halifeleri arasında zikreder. Hayâlî-i Gülşenî'nin aynı zamanda değerli bir âlim olduğu, Sultan Kalavun Medresesi'nde 100 kadar talebe yetiştirdiği, çok güzel ve etkili konuştuğu nakledilmektedir. Ahdî, *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkiresinde "kutbü'l-aktâb-ı zamân" dediği Hayâlî-i Gülşenî'nin belâgattaki ustalığını metheder. Atâî onun şiirlerini "mu-hakkıkane" bulur.

Hayâlî-i Gülşenî'nin tek eseri olan divanının ikisi İstanbul'da (Millet Ktp., nr. 34, Ali Emîrî Efendi, Manzum, nr. 133; Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 427), biri müstensihî oğlu ve selefi Ali Saffetî olan Ankara'da Millî Kütüphaneye'de (06 Mil Yz FB, nr. 213) olmak üzere üç nüshası bilinmektedir. Âşıkane ve hikemî tarzda 377 gazel ihtiva eden divanda Kaygusuz Abdal'ın "Dolabnâme"sine şekil ve muhteva bakımından benzeyen bir manzume dikkati çeker. Hayâlî-i Gülşenî elim bir şekilde katledilen Şehzade Mustafa Çelebi için bir mersiye, günahları yüzünden azap çektiğini ima ettiği Rüstem Paşa'nın vefatına iki tarih, cömertliği, adaletiyle meşhur Vezîriâzam Semiz Ali Paşa için de tarih ve kıtalar yazmıştır. İki tarih manzumesinde Mısır'a tayin edilen bazı kadıların 958'de (1551) denizde boğulmasından bahsetmiştir. Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sından bu kadıların Mısır kadısı olan Arapzâde ile Menûf'a kadı tayin edilen Dânişî (Kayserili Pîrî Çelebi) olduğu anlaşılmaktadır. Gülşenîler'den onlara zulmedecek kadar nefret eden Arapzâde'nin Mısır'a giderken Gelibolu'da Gülşenî şeyhi Zaifî'nin zâviyesini yıktığı, Mısır'a varır varmaz da Gülşenî Âsitânesi'ni yıktırmaı düşündüğü nakledilir. Arapzâde'nin niyeti cuma hutbesi esnasında Hayâlî-i Gülşenî'ye mâlûm olmuş, cemaate kadının helâki için dua ettirmiş ve Arapzâde ile Dânişî boğulup ölmüştür. *Zeyl-i Şekâik*'ta ve *Peçevi Tarihi*'nde bu olay daha ayrıntılı ve menkıbevî bir üslûpla aktarılmıştır. Bazı şiirleri bestelenen Hayâlî-i Gülşenî'nin *Mevlid* ve *Mektûbâtı* olduğu söylenirse

de bunlara henüz rastlanmamıştır. Millî Kütüphane'de (06 Mil Yz FB, nr. 206/1) Ahmed Hayâlî-i Gülşenî adına kayıtlı *Mevlid, Gülşenî-i Saruhânî*'ye ait divanın bir nüshasıdır. Türkân Alvan, *Hayâlî-i Gülşenî Divânı* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1998, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahdî, *Gülşen-i Şuârâ* (haz. Süleyman Solmaz), Denizli 2009, s. 22, 59, 149; Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb*, tür.yer.; Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şive-i Tarikat-ı Gülşeniyye* (a.e. içinde), s. 547; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 67-68; Peçuylu İbrâhim, *Peçevi Tarihi* (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981, I, 43-47; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul 1993, s. 551-556; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 320, 335, 389; II, 243-246; *Sicill-i Osmânî*, II, 135; *Osmanlı Müellifleri*, I, 116-117; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, İstanbul 2006, III, 150-175, 181, 187; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Müsiki Antolojisi*, İstanbul 1942-43, s. 393, 525, 582, 589, 642, 695, 696; D. Behrens-Abouseif, "The Takiyyat Ibrahim al-Kulshani in Cairo", *Muqarnas*, V, Leiden 1988, s. 43-60; Ali Öztürk, "Dini-Tasavvufî Edebiyatımızda Dolapnâme Türü ve Ahmed Hayâlî'nin "Tolabnâme" İsimli Kasidesi", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/3, Çorum 2003, s. 87-101; Nihat Azamat, "İbrâhim Gülşenî", *DiA*, XXI, 301, 303.

TÜRKÂN ALVAN

HAYDARÎ

(الحيدري)

Fasihuddîn (Fasih) İbrâhîm
b. Sibgatillâh b. Es'ad el-Haydarî
el-Bağdâdî eş-Şâfiî
(ö. 1300/1882)

Iraklı edip, fakih ve tarihçi.

1235'te (1820) Bağdat'ta doğdu. Kürt asıllı olup birçok âlim yetiştiren Haydarî ailesine mensuptur. Nesebinin Safevîler'e ve Hz. Hüseyin'e kadar vardığı söylenir (Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, II, 534). Haydarî-zâde diye de anılır. Fasihuddîn (Fasih) lakabını kendisine dedesi Es'ad el-Haydarî vermiştir. Bağdat müftülerinden olan babası Sibgatullah tahsil amacıyla başka beldelere gittiğinden dokuz yıl boyunca eğitimiyle dedesi ilgilendi. Küçük yaşlarda amcası Ubeydullah el-Haydarî'nin yanında Hâlid el-Bağdâdî'nin sohbet meclislerine katıldı. Dedesinden temel dinî bilgileri öğrendikten sonra Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Muhammed Cedîd Efendi'nin eğitimine verildi. Yine Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Abdülgafur el-Müşâhidî zamanında Hâlidî Dergâhı'na kabul edildi ve kırk yaşına kadar burada kaldı. İlim tahsili için yaptığı kısa yolculuklar dışında dergâhta hep ilimle meşgul oldu.

Küçüklüğünde Muhammed Saîd, Muhammed er-Rûzbihânî, Abdullah ed-Dâğistânî ve Muhammed el-Erbîlî gibi âlimlerden sarf, nahiv, edebiyat, fıkıh, ferâiz okudu. Ardından Yahyâ el-Mezûrî el-İmâdî, Abdurrahman b. Hüseyin Bek er-Rûzbihânî, Ahmed b. Ali el-Kelâlî el-Bâlekî, İbrâhim b. Hüseyin er-Remikî, vâiz lakabıyla meşhur Ahmed b. Resûl el-Kerâvî, Ebû Bekir Molla Küçük el-Erbîlî ve Mahmûd el-Ömer Künbedî gibi âlimlerin derslerine katılıp icâzet aldı. Haydarî, hocaları dahil olmak üzere Iraklı âlimlerin icâzetlerinin doğrudan veya dolaylı biçimde Haydarî ailesiyle bağlantısı olduğunu söyler (*‘Unvânü'l-mecd*, s. 151). Ayrıca Şeyhülislâm Mehmed Refik Efendi, Bağdat Valisi Dâvud Paşa ve Abdurrahman Kâmil el-Bursevî gibi âlimlerden icâzet aldı (a.g.e., s. 137-144).

Daha sonra bir müddet Bağdat'ta kalan Haydarî buradan İstanbul, Mısır ve Hicaz'a gidip Bağdat'a döndü. Suriye'ye ve bazı Anadolu şehirlerine seyahatinin ardından tekrar Bağdat'a geldi. Burada kadî nâibi olarak birkaç yıl çalıştıktan sonra 1284'te (1867) Basra kadılığına tayin edildi. 1869'da Midhat Paşa Bağdat valiliğine gelinceye kadar bu görevi devam etti. 1292'de (1875) İstanbul'da Maarif Meclisi üyeliğine tayin edildi. Bazı kaynaklarda Haydarî'nin, Sultan Abdülazîz'in tahttan indirilmesi olayına karışanların sorgulandığı davada hal' fetvasını yazıp Şeyhülislâm Hasan Hayrullah Efendi'ye verdiği gerekçesiyle 1876'da II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra rütbeleri alınarak görevinden uzaklaştırıldığı ve Bağdat'a gönderildiği kaydedilir (M. Saîd er-Râvî el-Bağdâdî, s. 123-124). Bağdat'a dönünce Hâlidîyye Dergâhı'na kapandı ve kendini eser telifine verdi. Bunun yanında Bağdat kadılığı ve Bağdat vilâyet meclis üyeliği görevlerini ise hangi tarihlerde yaptığı belirtilmemektedir. *el-Cevâ'ib* gazetesi sahibi Ahmed Fâris eş-Şidyâk ve *Rûhu'l-me'âni* tefsiri müellifi Âlûsî gibi âlimlerle dostluk kuran Haydarî, 15 Safer 1300'de (26 Aralık 1882) Bağdat'ta vefat etti ve Cüneyd-i Bağdâdî Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. Haydarî, Arap dili ve edebiyatı başta olmak üzere fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf, akaid, tarih, mantık, astronomi gibi alanlarda telif, şerh ve hâşiye türünde yetmişten fazla eser kaleme almıştır. Bunların matbu ve yazma nüshaları New York Public Library ile İstanbul ve Bağdat (Mektebetü'l-evkâfî'l-merkeziyye ve Dârü'l-İrâk li'l-mahtûtât) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Pek azı basılmış olan eserlerinden

bazıları şunlardır: **1.** *‘Unvânü'l-mecd fî beyâni aḥvâli Bağdâd ve'l-Başra ve Necd* (nşr. Ali el-Basrî, Bağdat 1962; London 1419/1998; Kahire 1999). Irak'ın güney ve orta kesimlerindeki aşiretlerin Şiileşme tarihine ilişkin nâdir eserlerden ve Hasan Muhammed el-Enkürî tarafından telhis edilmiştir (Mektebetü'l-evkâf, Bağdat). **2.** *el-Mecdü't-tâlid fî menâkıbi'ş-Şeyḥ Hâlid* (İstanbul 1292/1875). Eseri Mahmud Hamdî (*Mecd-i Tâlid Tercemesi*, İstanbul 1307), Yakup Çiçek (*Mecd-i Tâlid: Büyük Doğu*, İstanbul 1987) ve Eser Sazak (*Büyük Doğu el-Mecdü't-Tâlid: Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin [k.s.] Hayatı, Halifeleri ve Menkıbeleri*, İstanbul 2011) Türkçe'ye çevirmiştir. **3.** *Tuḥfetü'l-‘uşşâk* (İstanbul 1293, 1990, 2005, Gazzâlî'nin *el-Münkiz mine'ḍ-ḍalâl*'i ile birlikte). **4.** *en-Nuketü'ş-şenî'a fî beyâni'l-hilâf beyn'Allâhi te'âlâ ve'ş-Şî'a* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Dahûk 1997; nşr. Abdülazîz Sâlih el-Mahmûd eş-Şâfiî, Kahire 1428/2007). **5.** *Aḥvâlü'l-Başra* (nşr. Ali el-Basrî, Bağdat 1961). **6.** "es-Silsiletü'l-Haydariyye" (nşr. Ma'n Hamdân Ali, *ez-Zehâ'ir*, sy. 6-7 [Kahire 1422/2001], s. 137-198). **7.** *eş-Şirâtü'l-müstakim fi'd-dîni'l-Muḥammediyyi'l-kavîm* (İstanbul 1991, 1997, 2011). **8.** *Aḥsenü'l-kelâm fî Dâri'sselâm a'nî Bağdâd* (baskı yeri yok, ts.). **9.** *eş-Şeceretü'l-Haydariyye* (nşr. Hamîd Âdil Yezdîn, *Mecelletü Câmî'ati Dahûk*, VII/1 [Dahûk 1999]). **10.** *Şerḥu Risâleti ḥalki'l-ef'âl li'l-Hâlid en-Nakşbendî*. **11.** *Faṣîḥu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Bağdat el-Evkâfu'l-âmm Ktp., nr. 2322, 308 varak). Eser üzerine iki doktora çalışması yapılmıştır: Hasan Abdülazîz Muhammed el-Ânî (baştan Bakara sûresinin 25. âyetine kadar); Âmir Sabâh Ahmed (Bakara sûresinin 221-348 sayfaları arası; 2011, el-Câmîatü'l-İrâkiyye külliyyetü'l-âdâb, Bağdat). **12.** *Şerḥu kavli şâriḥi'l-Mülteḳâ* (Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey, nr. 592). **13.** *A'le'r-rütbe şerḥu (nazmi)'n-Nuḥbe li'bn Ḥacer el-‘Asḳalânî*. **14.** *İmdâdü'l-kāşid fî şerḥi'l-Makāşid (li'n-Nevevî)*. **Diğer Bazı Eserleri:** *Taḥbîḳü'l-hey'eti'l-cedideti'l-âşâr' alâ ba'zi'l-âyatî'ş-şerîfe ve ba'zi'l-aḥbâr* (İstanbul 1292/1875); *İm'ânü'l-fiker fi'l-hey'eti'l-cedideti'l-eşer* (İstanbul 1292); *İm'ânü'l-tullâb fi'l-uşurlâb*; *Şerḥu Teşriḥi'l-eflâk (li-Bahâ'eddîn el-‘Âmilî)*; *el-Muḥâḳarâtü'l-edebîyye* (İstanbul 1292/1875); *Risâle fî luğz* (baskı yeri ve tarihi yok); *Şerḥu Manzûmeti âdâbi'l-baḥş* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3418, 56 varak); *Şerḥu Nazmi'l-Hanefiyye* (Millet